



## Problems of prevention of offenses among minors and their solutions

Ziyovuddin SHAUMAROV<sup>1</sup>, Bahrom ALIMOV<sup>2</sup>

Academy of MIA of the Republic of Uzbekistan

---

### ARTICLE INFO

**Article history:**

Received August 2021

Received in revised form

20 August 2021

Accepted 15 September 2021

Available online

11 October 2021

---

### ABSTRACT

In this article, the problems existing in the organization and implementation of the profile of uncontrolled violations and offenses among minors, the causes and conditions of offenses of minors, the peculiarities of minors, the factors affecting them negatively, as well as recommendations on their elimination have been highlighted.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

---

**Keywords:**

minor,  
offender,  
offense,  
causes and conditions,  
individual prevention,  
system of social,  
legal,  
medical and other measures.

## Вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш муаммолари ва уларнинг ечимлари

---

### АННОТАЦИЯ

**Калит сўзлар:**

вояга етмаган,  
ҳуқуқбузар,  
ҳуқуқбузарлик,  
сабаб ва шарт-шароитлар,  
якка тартибдаги  
профилактика,  
ижтимоий,  
ҳуқуқий,  
тиббий ва бошқа чора-  
тадбирлар тизими.

Ушбу мақолада вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактicasини ташкил этиш ва амалга оширишда мавжуд муаммолар, вояга етмаганлар ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шарт-шароитлари, вояга етмаганларнинг ўзига хос хусусиятлари, уларга салбий таъсири этувчи омиллар ҳамда уларни бартараф этиш борасидаги тавсиялар ёритиб берилган.

---

<sup>1</sup> Senior lecturer, Department of offenses profilactics, Academy of MIA of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan.

<sup>2</sup> Senior lecturer, Department of offenses profilactics, Academy of MIA of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan.

# Проблемы профилактики правонарушений среди несовершеннолетних и пути их решения

## АННОТАЦИЯ

**Ключевые слова:**  
несовершеннолетний,  
правонарушитель,  
правонарушение,  
причины и условия,  
индивидуальная  
профилактика,  
система социальных,  
правовых,  
медицинских и других  
мер.

В данной статье освещены проблемы, существующие в организации и реализации профилактике безнадзорности и правонарушений среди несовершеннолетних, причины и условия правонарушений несовершеннолетних, особенности несовершеннолетних, факторы, негативно влияющие на них, а также рекомендации по их устраниению.

Ўзбекистонда мустақиллик қўлга киритилган дастлабки кунлардан бошлаб жамиятда барқарорликни таъминлаш, фуқароларнинг тинчлиги ва осойишталигини асраш устувор вазифалардан бирига айланди. Ушбу вазифаларни бажаришда ички ишлар органлари фаолиятини кенг жамоатчилик билан узвий ҳамкорликда амалга ошириши муҳим ўринга эгадир.

Хуқуқий демократик давлат тараққиётининг ривожи ўсиб келаётган авлоднинг таълим ва тарбия даржасига боғлиқ. Бунга эришиш учун эса аввало, жамият аъзоларининг, шу жумладан вояга етмаган ва ёшларнинг сиёсий, ижтимоий, маънавий ва хуқуқий савияси юқори даражада бўлиши талаб этилади. Шу боисдан, вояга етмаганлар назоратсизлиги ва хуқуқбузарликлари профилактикасида таълим ва тарбия алоҳида ўринга эга.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев: “Сизларга яхши маълумки, 2016 йил биринчи Президентимиз ташаббуси билан “Соғлом она ва бола йили” деб эълон қилинган эди. Бу борада давлат дастури тасдиқланиб, қўплаб тадбирлар амалга оширилди. Бу ҳар томонлама соғлом авлодни вояга етказиш ўйлидаги ишларимизни изчил давм эттириб, янада юксак босқичга кўтаришга хизмат килмоқда” деб такидлаб, вояга етмаганларни тарбиялаш ва уларни Ватан равнақи йўлида хизмат қилувчи шахс сифатида етиштириш муҳим вазифалардан эканлигини кўрсатиб берди.

Таъкидлаш жоизки, мамлакат келажагини болалар, вояга етмаган ва ёшлар тимсолида, аниқроғи уларни жисмоний ва маънавий жиҳатдан баркамол қилиб вояга етказишида кўриши табиийдир. Мамлакатимизда вояга етмаганларнинг баркамол инсон бўлиб, улғайишига давлат сиёсати даражасида эътибор қаратилиши ва бу борада чора-тадбирларнинг амалга оширилиб келинаётгани ҳам шу мақсадда амалга оширилаётганини англаш мумкин.

Маълумки, хуқуқий демократик давлат тараққиётининг ривожи ўсиб келаётган авлоднинг таълим ва тарбия даржасига боғлиқдир. Бунга эришиш учун эса аввало жамият аъзоларининг, шу жумладан вояга етмаган ва ёшларнинг сиёсий, ижтимоий, маънавий ва хуқуқий савияси юқори даражада бўлиши талаб этилади.

Шу боисдан, вояга етмаганлар хуқуқбузарлигининг олдини олишни кучайтиришга қаратилган аниқ чора-тадбирлар ишлаб чиқиш ва амалга ошириш муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикасининг сайланган Президенти Шавкат Мирзиёев: “Сизларга яхши маълумки, 2016 йил биринчи Президентимиз ташаббуси билан “**Соғлом она ва бола йили**” деб эълон қилинган эди. Бу борада давлат дастури тасдиқланиб, кўплаб тадбирлар амалга оширилди. Бу ҳар томонлама соғлом авлодни вояга етказиш йўлидаги ишларимизни изчил давм эттириб, янада юксак босқичга кўтаришга хизмат килмоқда”, – деб такидлаб, вояга етмаганларни тарбиялаш ва уларни Ватан равнақи йўлида хизмат қилувчи шахс сифатида етиштириш муҳим вазифалардан эканлигини кўрсатиб берди.

Дарҳақиқат мамлакатнинг келажагини белгиловчи ёшлар ва вояга етмаганларнинг комил инсоли қилиб тарбиялашда адолат ва қонун устуворлигини таъминлаш, уларнинг келажакка ишоничини янада мустахкамлаш давлат ривожида муҳим аҳамият касб этади.

Ҳозирги вақтда вояга етмаганлар ва ёшлар ҳуқуқбузарлиги ҳақида салмоқли статистик материал тўпланган, уни таҳлил қилиш методикаси асосан ишлаб чиқилган ва булар уларнинг жиноятчилиги ва ҳуқуқбузарликларининг ҳолатини, унинг миқдор ва сифат (таркибий ва бошқа) ўзгаришларини анча аниқ баҳолаш имконини беради.

Вояга етмаганлар ва ёшлар томонидан аксарият ҳолларда қасдан одам ўлдириш, ўғирлик, талончилик, қасдан баданга оғир шикаст етказиш, номусга тегиш, босқинчилик, безорилик каби жиноят ва ҳуқуқбузарликлар содир этилиши криминолог олимлар томонидан ўрганилган.

Вояга етмаганлар ва ёшлар ҳуқуқбузарлиги катталар ҳуқуқбузарлиги билан бир хил сабабларга эга, бироқ уларнинг таъсир кўрсатиш механизми анча фарқ қиласи. Бу сабаблар шахснинг шаклланишига сезиларли даражада таъсир кўрсатади. Мазкур тарбия ташкилий ва стихияли жиҳатларни, тарбия ҳамда тегишли ижтимоий амалиёт таъсирини ўз ичига олади.

Ҳар бир вояга етмаган тарбияси оғир шахснинг хулқ-атвори ўзига хосдир, у ўсмир шахси шаклланишининг объектив ва субъектив омиллари билан белгиланади. Бу тарбия ва профилактика ишларида индивидуал ёндашув етакчилик қилиши лозимлигини англатади.

Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бу ижтимоий фаолият бўлиб, жамият ривожланиши ва бошқа ижтимоий ҳолатлар билан ўзаро алоқадорликда бўлиб, ўз ўрнига эга. Худди шу маънода, бу жараёнда якка тартибдаги (индивидуал) профилактикани ижтимоийлашуви жараёнининг бир қисми сифатида қараш керак.

Давлатчилик вужудга келган даврлардан бошлаб ҳукмрон доиралар фуқароларни турли йўллар билан тарбиялаш, уларнинг ўзлари ишлаб чиқсан қонун ва қоидаларга амал қилишларига мажбур этиб келганлар ва ўз навбатида адолатсиз бўлсада ўша замоннинг ўзига хос бўлган ҳуқуқий хулқни шаклланишида рол ўйнаган. Шунинг учун шахснинг ижтимоийлашуви унда ахлоқий сифатлар ва ҳуқуқий онгни шакллантиришни келтириб чиқаради. Бу жараёнлар шахсни жамиятда ўрнатилган қоидалар ва тартибларга риоя қилиши ва мослашашишини таъминлайди.

Аммо, ҳар қандай даврда ҳам вояга етмаганларнинг даврга ёки қоидаларга мослашиши жараёни уларга қандай таъсирни қўпроқ қўллаш билан боғлиқдир. Масалан, уларни қандай тарбиялаш ҳамда қандай руҳда ўстиришга боғлиқ. Шуни

алоҳида таъкидлаб ўтиш жоизки, ҳар қандай шахсни ўзи униб ўсган мамлакати, миллатининг урф-одатлари асосида тарбиялаш, шу билан бирга ўзга миллатларнинг одатларини ҳурмат қилиш руҳида тарбиялаш уларни комил инсон этиб тарбиялашда муҳим аҳамият касб этади, ваҳоланки, ўз ҳалқини севувчи ва ўзга миллатларни ҳурмат қилувчи шахсгина ҳуқуқбузарлик содир этмайди, атроф муҳитга доимо ҳурматда бўлади.

Шу ўринда, Туркистон маърифатпарвари, мутафаккир, педагог ва ахлоқшунос Абдулла Авлоний: “ўгай тарбиядан” кўра миллий тарбиямиз усулларини янгилашни афзал билади ва ва ўз даврини “Тарбиянинг замони – тарбиянинг айни вақти” деб атайди. Унинг бу борадаги қарашлари ҳануз ўз кучини йўқотганмаганлигини, тарбия – ҳозир ҳам жамият учун долзарб муаммо эканлигини кўриш мумкин. Ўз навбатида Абдулла Авлоний: “Тарбия бизлар учун ё ҳаёт – ё мамот, ё нажот – ё ҳалокат, ё саодат, ё фалокат масаласидир”, деб таъкидлаб ўтиб, тарбиянинг вояга етмаганларнинг ҳуқуқ ва ахлоқ нормаларига риоя қилишини таъминлашда, шунингдек, улар томонидан содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар содир этилишини олдини олишда муҳим аҳамият касб этишини кўрсатиб ўтган.

Демак, вояга етмаган шахсларда ғайриижттмоий ҳулқ-атвор шаклланишида уни ўраб турган ташқи ва ички муҳитдаги салбий таъсиrlар рол ўйнайди ва айнан шу салбий таъсиrlар вояга етмаганлар томонидан ҳуқуқбузарликлар содир этилишига олиб келади.

Вояга етмаганлар томонидан ҳуқуқбузарликлар содир этилиши шарт-шароитларидан келиб чиқиб уларни қуидаги иккита турга ажратиш мумкин:

1. Ташқи шарт-шароит, жамиятдаги салбий ижтимоий иллатларнинг мавжудлиги, хусусан, гиёхвандлик ва сурункали ичкиликбозлик, “оммавий маданият”, экстремизм ва терроризм;

2. Ички шарт-шароит, хусусан, оиладаги салбий муҳит, оила аъзоларидағи ёмон ҳулқнинг салбий таъсири ва бошқалар.

Вояга етмаганлар томонидан содир этилган ҳуқуқбузарликларнинг турларига қараб уларнинг қандай муҳитда ўсганлигини аниқлаш мумкин, шу боисдан вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ташкил этишда ва бу жараёндани мавжуд муаммоларни аниқлаш ҳамда уларни баратараф этишда аввало ҳуқуқбузарликларни ўрганиш мақсадга мувофиқ.

Вояга етмаганлар томонидан содир этилган ҳуқуқбузарликлар таҳлил этилганда уларнинг қуидаги алоҳида кўринишларига эътибор бериш лозим:

1. Жамоат тартиби ва аҳлоқий талабларни бузиш (ноаҳлоқий ҳулқ-атвор).  
2. Турли ҳилдаги майда қонунбузарликлар (қонунга хилоф хатти-ҳаракат).  
3. Қонуний талабларни бузиш, жиноятда содир этиш (жиноий хатти-ҳаракат) кабилар.

Шу туфайли жамиятга зид ҳулқ-атворни барча турларини бир-бiri билан узвий боғлиқ ва қоидага биноан бир бирига сабабчидир. Шунинг учун жиноят ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш самарадорлигини оширишда, унга шароит яратаетган, жамиятга зиён етказаётган сабаблар билан курашни кучайтириш зарур.

Вояга етмаганларнинг ўзига хос хусусиятлардан энг муҳими шундаки, оилада ва мактаб жамоасида ўз ўрнини топа олиши ниҳоятда мураккабдир, шу боис ҳам улар томонидан содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар қуидаги омилларни бир - бирига таъсири натижасида вужудга келади:

1. Ташқи мұхитнинг вояга етмаган ўсмирларга бўлган таъсири;
2. Вояга етмаган ўсмирнинг шахси;
3. Вояга етмаган ўсмирларнинг жамоада тутган ўрни.

Вояга етмаганлар ўртасидаги ҳуқуқбузарликларга мойилларининг ижтимоий эҳтиёжлар, қизиқишилар, моддий йўналишлар бир-бирига ўхшаш бўлади, уларни қонунга зид ишлар қилиш билан тўлдирмоқчи бўладилар.

Юқоридаги омилларни ҳисобга олган ҳолда вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ташкил этиш ва амалга оширишда ички ишлар органлари, вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссиямар, мутахассислар, таълим муассасалари ўзаро ҳамкорлиқда зарурӣ чора-тадбирларни амалга оширишлари мақсадга мувофиқ.

Оила мұхити ва ташқи мұхит вояга етмаганларнинг шахсига ниҳоят даражада тез таъсир қиласди, бундай таъсир қилиш натижасида вояга етмаганларда жамиятга зид бўлган қўйидаги салбий ҳислатлар шаклланиб боришида катта ўринни эгаллайди.

Вояга етмаган ҳуқуқбузарлар оилалари тузилмасида ижобий оилалар катта ўрин тутади. Улардан тахминан 60 фоизидан кам илғанадиган болалар тарбияси хатолари қўринади: 34,5 фоиз оилаларда болани доимо асоссиз эркалашади, 26,2 фоиз оилада эса болани мустақилидан ва оила муаммоларидан ажратилган. Ўрганилган оилалар моддий аҳвол яхши. Фақат, 12-13 фоиз оилаларда моддий камчиликлар бор. Қолган оилаларда ҳамма нарса етарли, уларнинг қўпчилигига моддий эҳтиёжлар маънавийларидан устун қўйилиб, шу орқали болаларнинг қиммат нарсаларга бўлган эҳтиёжи қондирилади.

Оила томонидан назоратсиз қолиш, ўқув тарбия жамоасини таъсиридан тушиб қолиш ёшларда жавобгарсизлик ва бебошлиқ ҳиссини мустахкамлайди. Вояга етмаганлар ҳуқуқбузарликларини олдини олишнинг замонавий шароитида асосий диққат эътибор, вояга етмаганлар томонидан содир этиладиган ҳуқуқбузарликларнинг олдини оловчи дастлабки профилактика масалаларига қаратилган бўлиши керак.

Маълумки болалар нафақат дарс жараёнида, балки дарсдан ташқари вақтларда ҳам тарбия таъсири остида бўлишлари керак. Шу сабабли мактаблар тураг жойларда педагогик марказларга айланиб, болалар қандай яшаётганликлари ва улар бўш вақтларини қандай ўтказаётганликлари борасида жавобгарликни ўз зиммаларига олишлари зарур. Таҳлил этилган ижобий натижалар шундан далолат беряптики, қаерда педагогик жамоалар бундай жавобгарликни ўз зиммаларига олиб ўқувчилани бўш вақтларини тўғри ташкил этган бўлсалар, ўша ерда қонунбузарликлар жуда кам содир этилади.

Вояга етмаганларнинг шахсини шакллантиришда ва ҳуқуқбузарликнинг олди олинди педагогик усулларни ўзгаришларга мослаб бориш ва педагогик саводсиз оилалар билан алоқа қилиш, уларни масъулиятини ошириш мұхимдир. Бунда қўпгина мутахассислар, жумладан социологлар, педагог ва юристларнинг фаоллиги талаб қилинади.

Шу боисдан, вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ташкил этишда аввало вояга етмаганларга салбий таъсир қўрсатувчи сабаблар ва шарт-шароитларни аниқлаш ҳамда бартараф этишга қаратиш, бу борадаги самарали усулларни ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш мақсадга мувофиқдир.

Шу билан бирга, вояга етмаган тўлиқ ижтимоий шахс эмаслиги, унинг ривожланиш босқичида эканлигини инобатта олиб, улар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ташкил этишда ижобий хулқ-атворни шакллантириш, салбий таъсирни камайтиришга қаратилган тадбирларни амалга ошириш муҳим аҳамият касб этади.

Хулоса қилиб шуни айтишимиз керакки, ҳозирги пайтда вояга етмаганлар томонидан содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш долзарб муаммолардан биридир. Чунки келгуси ишларнинг давомчилари айнан ўсиб келаётган ёш авлоддир, улар давлатнинг келажагини белгилайди. Вояга етмаганлар томонидан содир этиладиган ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш учун, аввало уларнинг келиб чиқиш сабабларини аниқлашимиз ва бартараф этишимиз мақсадга муофидир. Шунингдек, жойларда умумий профилактикадан унумли фойдаланиш ва буларни юритишда ёшлар тарбиясига бевосита маъсул шахслар ва ташкилотлар билан ўзаро ҳамкорликни яхши йўлга қўйилиши ижобий натижаларни беради. Бундан ташқари ҳуқуқбузарлик ёки жиноят содир этган вояга етмаганлар билан якка профилактик тарбиявий ишларни юритишда уларнинг ёш ва психологик хусусиятларини инобатта олиб ташкиллаштирилиши ҳам мақсадга мувофиқдир.

#### **ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:**

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т., 2020.
2. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. Расмий нашр. – Т.: Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, 2020.
3. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодекси. Расмий нашр. – Т.: Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, 2020.
4. Ўзбекистон Республикасининг 2010 йил 29 сентябрдаги “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги Қонуни.
5. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 майдаги “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги Қонуни // “Халқ сўзи”. – 2014. – 15 май.
6. Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 14 сентябрдаги “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Қонуни.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун хужжатлари тўплами. – 2017. – № 6. – 70-м.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 10 апрелдаги “Ички ишлар органларининг фаолияти самарадорлигини тубдан ошириш, жамоат тартибини, фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилишни таъминлашда уларнинг масъулиятини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5005-сонли Фармони.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 18 февралдаги “Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5938-сонли Фармони.

10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 14 марта ги “Хуқуқбузарликлар профилактикаси жиноятчиликка қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2833-сонли Қарори.

11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 12 апрелдаги “Ички ишлар органлари фаолиятини янада такомиллаштиришга доир ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-2883-сонли Қарори.

12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 18 апрелдаги “Ички ишлар органларининг хуқуқбузарликлар профилактикаси бўлинмалари фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2896-сонли Қарори.

13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 25 майдаги “Ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасалари фаолиятини тубдан такомиллаштириш тўғрисида”ги 4342-сонли Қарори.

14. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 17 октябрдаги “Республика ўқув-тарбия муассасалари фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 880-сонли Қарори.